

بررسی رابطه رسانه‌های جمعی و اخلاق محیط زیستی

مریم رضایی^۱

افسانه کمالی^۲

چکیده

امروزه محیط زیست طبیعی مورد تهدید است زیرا انسان با کمک فناوری قادر است تا در سطح کره زمین به تخریب محیط زیست اقدام کند. بروز بحران‌های زیست محیطی موجب طرح این پرسش شده است که آیا محیط زیست می‌تواند ادامه رفتار کنونی انسان را دوام بیاورد؟ هر روز بر این آگاهی افزوده می‌شود که نمی‌توان همانند گذشته به مصرف منابع جهان ادامه داد و نشانه‌های تنگناهای زیست محیطی در همه جا آشکار شده است. اما بیش از این که به اطلاعات علمی خسارات وارد شده به زمین نیاز باشد، به توافقی درباره چگونگی رفتار نسبت به این سیاره نیاز است. بوم‌گرایان زیست محیطی معتقدند که نجات محیط زیست در گرو انقلاب و تغییر ارتباط بشریت در قبال محیط زیست است. آنان معتقدند که بحران زیست محیطی خودبه‌خود حل نخواهد شد. به همین دلیل مبانی نظری تعیین کننده تعامل انسان با طبیعت، از جمله اخلاق، مورد توجه علاقه مندان به محیط زیست قرار گرفته است. به طوری که تبیین نظریه اخلاق زیست محیطی مناسب، از ضروریات حفاظت و بهره برداری از محیط زیست محسوب می‌شود.

کلمات کلیدی: محیط زیست، تخریب محیط زیست، اخلاق، رفتار انسان، بوم‌گرایان.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۴/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۷/۱۱

^۱ - کارشناس ارشد پژوهش علوم اجتماعی، (نویسنده مسئول، پست الکترونیکی: rezaei_m14@yahoo.com)

^۲ استادیار علوم اجتماعی دانشگاه الزهراء(س) (پست الکترونیکی: afsane-kamali@alzahra.ac.ir)

مقدمه

امروزه در دهه‌های نخست قرن بیست و یکم تشکل‌های مردمی به‌همراه رسانه‌ها نقش فعالی در پیشگیری از تخریب بیشتر طبیعت و حفظ محیط زیست برعهده گرفته‌اند و نشریات تخصصی محیط زیست در کنار برنامه‌های جذاب رادیو و تلویزیون و هزاران سایت اینترنتی که هواداران حفظ محیط زیست در سراسر جهان اداره می‌کنند، تلاش مشترک را برای مبارزه با مصرف-گرایی زیانبار و توسعه بی‌بند و بار و لجام گسیخته در بهره‌برداری از منابع طبیعی سازمان داده است.

وظیفه دشوار رسانه‌های جمعی، فرهنگ سازی برای حفظ محیط زیست و منابع و ذخایر طبیعی و بهره‌برداری اصولی از این منابع است. مردم از طریق رسانه‌ها باید بدانند که از دست رفتن جنگل‌ها، جاده‌سازی و سدسازی‌های بی‌مطالعه و بدون در نظر گرفتن ملاحظات زیست-محیطی موجب بی‌دفاع شدن زیست‌بوم‌ها و نابودی زمین‌های حاصلخیز، فقر، گرسنگی و شیوع بیماری‌های عفونی پایدار می‌شود. آگاه‌سازی جامعه از ارزش‌های مهم و حیاتی منابع طبیعی، اکوسیستم‌ها، گونه‌های زیستی، در کنار هشدارهای پیوسته برای جلوگیری از تخریب و نابودی محیط زیست در سراسر جهان، وظیفه حساس و دشوار گردانندگان وسایل ارتباط جمعی در این برهه از زمان است.

بیان مساله

قسمت اعظم مسائل محیط زیستی ما همچنان باقی است زیرا حل آن‌ها مستلزم تغییر شکل شیوه‌ها و رفتارهای تولید و مصرف و همچنین شیوه‌های سازمان اجتماعی و زندگی‌های شخصی است. گرم شدن کره زمین همچون تهدیدی مرگبار طالع شده است. جنگل‌های گرمسیری دچار حریق می‌شوند، مواد شیمیایی سمی عمیقاً وارد زنجیره غذایی شده‌اند، موجی از فقر زندگی انسان را تباہ می‌سازد و دولت‌ها با سلامتی مردم بازی می‌کنند که مثال بارز آن شیوع جنون گاوی از طریق صادرات گوشت بریتانیا است. (کاستلز، ۱۳۸۵)

در مواجهه با بحران زیست محیطی، راه حل این بحران را در سطوح مختلف می‌توان دنبال کرد نخستین و ساده‌ترین راه حل این است که ریشه آن را در وهله اول نوعی مهندسی نادرست بدانیم به این معنا که مجریان طرح‌های صنعتی و فن‌آوران در مقام طراحی و اجرا چنین طرح‌هایی دقت و ژرف سنجی لازم را نداشته و نتوانسته‌اند همه پیامدهای طرح‌های خویش را پیش بینی و در نتیجه از پیامدهای بد آن‌ها پرهیز کنند. بنابراین گویی با صرف اصلاح روش-های مهندسی و مدیریت صنعتی، حل و فصل چنین بحرانی میسر می‌شود. ولی به‌رغم وقوفی که به این موضوع حاصل شده و روش‌های فراوانی که بر اصلاح و بهبود روش‌ها صورت گرفته-

است هیچ‌یک از این‌ها کارگر نیفتاده‌اند و معلوم شده است که حل این بحران به صرف یافتن راه‌حل‌های جایگزین و توافق‌نامه‌هایی که میان جمعیت‌ها یا کشورها منعقد می‌گردد میسر نمی‌شود. در حقیقت لازم است راه‌حل مساله را در سطحی عمیق‌تر از صرف اصلاح روش‌ها جست و جو کرد برای این هدف بشر باید در مورد رفتار خویش ژرف بیندیشد و نظام رفتاری خویش را برپایه اصول معقول سامان دهد و این در حقیقت همان انتظاری است که بیش از هر چیز از دانش چون فلسفه اخلاق می‌توان داشت به همین دلیل در دنیای معاصر، در عرصه فلسفه اخلاق دانشی به نام اخلاق زیست محیطی شکل گرفته است. (رحمتی، ۱۳۸۷)

اخلاق و رفتار محیط زیستی

مسائل محیط زیست گسترده‌اند و تغییرات عظیم در شیوه زندگی و فرهنگ غالب بر انسان در عصر حاضر و رسیدن به سطح سازگار با محیط زیست و تاثیر بر محیط زیست و همچنین فراهم کردن فرصت‌هایی برای حل مشکلات زیست محیطی باید مورد توجه بیشتری قرار گیرند. با توجه به اهمیت مسائل زیست محیطی و نقش اساسی رفتارهای انسان، در حفظ یا تخریب آن، لازم است که رفتار انسان مدنظر قرار گیرد.

اما این واقعیت که تمامی مسائل مذکور مسائل عدیده دیگر دارد مبحث عمومی شده‌اند و این-که آگاهی فزاینده‌ای نسبت به همبستگی متقابل و خصلت جهانی آن‌ها به وجود آمده است مبنایی برای حل آن‌ها و شاید مبنایی برای اصلاح جهت‌گیری نهادها و خط مشی‌ها به سوی نظام اقتصادی و اجتماعی پاسخگوست که از لحاظ اجتماعی و سیاسی مورد قبول واقع شده است. (کاستلز-۱۳۸۵)

باورهای زیست محیطی یا جهان بینی، به عنوان نظامی از گرایش‌ها و باورها درباره رابطه بین انسان و محیط زیست، تبیین کننده رفتارهای حفاظتی با چارچوب‌های مرجعی هستند که هنگام تعامل با محیط زیست با محیط زیست از آن‌ها استفاده می‌شود.

در این رابطه می‌توان گفت که طرز فکر ما اولین چیزی است که وارد محیط می‌شود و با شکل دهی چگونگی ارزش گذاری اجزای مختلف زیست بوم، چگونگی رفتار ما با آن را تبیین می‌کند. لذا نوع رفتار ما با محیط زیست تا حد زیادی به چگونگی درک ما از رابطه خود با آن وابسته است. این که ما چگونه برای محیط زیست ارزش قائلیم، تبیین کننده این است که نقش و عملکرد خود را بر زمین چگونه می‌بینیم و برای به اشتراک گذاردن این منابع با دیگران چگونه رفتار می‌کنیم. (عابدی سروستانی، شاه ولی، محقق داماد، ۱۳۸۶)

امروزه تفاهم عمومی حکایت از آن دارد که راه حل واقعی محیط زیست باید انسان و رفتارهای انسانی را شامل شده و متکی به آن باشد را انسان می‌باید به دنبال پایداری نه فقط برای محیط

زیست بلکه برای محیطی برای فعالیت‌های اقتصادی خود باشد تا بشریت و محیط زیست بتوانند آینده طولانی تری داشته باشند. (بنسون-۲۰۰۳)

فرهنگ عامل اصلی و به معنای موتور توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست بهبود محیط زیست زمانی حاصل خواهد شد که محیط طبیعی و فرهنگ انسان با هم مرتبط باشند. لازمه تحقق چنین هدفی، وجود اخلاق زیست محیطی در تمامی اقشار یک جامعه در یک کشور و اخلاق زیست محیطی رفتار ایده‌آل بشر نسبت به محیط زندگی خود اعم از محیط طبیعی، محیط اجتماعی و فرهنگ است. (اژدری، ۱۳۸۲)

مالونی بر بحران زیست محیطی به‌عنوان بحران رفتار ناهنجار تاکید کرد به‌عبارت دیگر، الگوهای خاص از مصرف کردن، استفاده نادرست و نامطلوب از زمین و... ناسازگار با زندگی انسان در طبیعت و کره خاکی است و باعث نابودی زندگی انسان می‌شود. (مالونی-۱۹۷۳)

تومه در مقام نویسنده‌ای محیط‌گرا، معتقد است که میزان احترام شهروندان هر جامعه به اخلاق محیطی و حفاظت از محیط طبیعی، از جمله معیارهای سنجش میزان توسعه فرهنگی در آن جامعه محسوب می‌شود. (تومه-۱۳۸۰)

تومه معتقد نیست که باید توسعه مادی را متوقف کرد، بلکه باید با پذیرش اخلاق محیطی به توسعه بعدی فرهنگی بخشید هدف نهایی آموزش‌ها و اخلاق محیطی به ایجاد تقویت رفتار ایده‌آل محیطی است. میان محیط زیست و توسعه فرهنگی ارتباط متقابل وجود دارد. اگر توسعه دارای بعد فرهنگی باشد بهتر می‌توان از محیط زیست حفاظت کرد و اگر محیط زیست محافظت شود، این عمل سبب تقویت هویت فرهنگ خواهد شد، بدین ترتیب هدف نهایی مترادف ساختن توسعه با فرهنگ است. (تومه-۱۳۸۰)

اگر هیچ نوع اقتدار اخلاقی وجود نداشته باشد تنها قانون جنگل فرمانروا خواهد بود و ستیزه-جویی به صورت پنهان یا به شکل حاد، ناگزیرحالتی مزمن به خود خواهد گرفت. (آرون، ۱۳۷۷)

رسانه و محیط زیست

امروزه در دهه‌های نخست قرن بیست و یکم تشکل‌های مردمی به‌همراه رسانه‌ها نقش فعالی در پیشگیری از تخریب بیشتر طبیعت و حفظ محیط زیست برعهده گرفته‌اند و نشریات تخصصی محیط زیست در کنار برنامه‌های جذاب رادیو و تلویزیون و هزاران سایت اینترنتی که هواداران حفظ محیط زیست در سراسر جهان اداره می‌کنند، تلاش مشترک را برای مبارزه با مصرف-گرایی زیانبار و توسعه بی‌بند و بار و لجام گسخته در بهره‌برداری از منابع طبیعی سازمان داده است.

وظیفه دشوار رسانه‌های جمعی، فرهنگ سازی برای حفظ محیط زیست و منابع و ذخایر طبیعی و بهره‌برداری اصولی از این منابع است. مردم از طریق رسانه‌ها باید بدانند که از دست رفتن جنگل‌ها، جاده‌سازی و سدسازی‌های بی مطالعه و بدون در نظر گرفتن ملاحظات زیست محیطی موجب بی‌دفاع شدن زیست بومها و نابودی زمین‌های حاصلخیز، فقر، گرسنگی و شیوع بیماری‌های عفونی پایدار می‌شود. آگاه‌سازی جامعه از ارزش‌های مهم و حیاتی منابع طبیعی، اکوسیستم‌ها، گونه‌های زیستی، در کنار هشدارهای پیوسته برای جلوگیری از تخریب و نابودی محیط زیست در سراسر جهان، وظیفه حساس و دشوار گردانندگان وسایل ارتباط جمعی در این برهه از زمان است.

رابطه رسانه و اخلاق

رسانه‌های جمعی تنها به ما اطلاعات لازم برای زندگی در جامعه متجدد را نمی‌دهند، بلکه تعیین می‌کنند که جوامع چه آگاهی‌هایی را لازم است داشته باشند و چه چیزهایی ارزش است؟ بنابراین در جهت رسالت آگاهی‌رسانی رسانه‌ها، وظیفه آموزش دهی نیز از اهداف اصلی آنان است. در چارچوب این نقش رسانه ممکن است خود را هادی و مبشر جامعه به امور اخلاقی بداند.

بنابراین ضرورت این نکته که مخاطبان از رسانه‌های جمعی به‌عنوان یک منبع آگاهی دهنده و آموزشی استفاده کنند این است که رسانه بر مجموعه‌ای از اصول و معیارهای ارزشی جامعه مبتنی است. با توجه به مبانی اخلاقی از موضوعاتی است که نه تنها توجه مخاطب به رسانه را جدیت می‌بخشد، بلکه تبعات برنامه‌هایی که رسانه عرضه می‌کند را نیز سامان می‌دهد به-عنوان مثال نوع برنامه‌هایی که تلویزیون ارائه می‌دهد و یا قواعد اخلاقی‌ای که روزنامه‌نگار برای جامعه مفروض می‌گیرد و به‌طور کلی حریم‌ها و چهارچوب‌های حقوقی، فرهنگی، اجتماعی و... همگی مبتنی بر اصول اخلاقی‌ای هستند که همیشه بتوانند پایدار بمانند یعنی ارزش‌های ثابت و مورد قبول عموم جامعه باشند.

بعد دوم بحث رسانه و اخلاق این نکته است که رسانه، خودبرآیندی از نیروها و شرایط اجتماعی است. بنابراین در جامعه‌ای که اصول ارزشی نادیده گرفته می‌شود نمی‌توان از رسانه‌ها نیز انتظار داشت که خود را ملزم به رعایت این اصول بدانند در حقیقت رسانه هم می‌تواند به-عنوان معلم اخلاق عمل کند و هدایتگر مردم به سوی ارزش‌های اخلاقی باشد و هم می‌تواند اصول اخلاقی عرفی و رایج در جامعه را گرفته و بازتولید کند و تنها هدفش را جذب مخاطب قرار دهد. بنابراین رسانه رسالت دوگانه‌ای را در ارتباط با ارزش‌های اخلاقی عهده‌دار است. بنابراین اخلاق (به‌عنوان یک نظام ارزشی) در دنیایی که همه چیز رنگ تجارت و عقلانیت

ابزاری به خود می‌گیرد و نمی‌تواند تنها به‌عنوان یک نظام نظری (ذهنی) در جامعه عرضه شود. در چنین جهانی افراد نیازمند وجوه کاربردی و عملی ارزش‌های اخلاقی‌اند تا بتوانند از پس مسئولیت‌ها و وظایف و حتی ناملازمات دنیای متجدد برآیند. (خاموشی.بی‌تا)

چرا اخلاق زیست محیطی لازم است؟

واقعیت این است که از ریشه‌های تاریخی بحران‌های زیست محیطی دیدگاه‌های فلسفی، مذهبی و اخلاقی ما نسبت به آن‌ها یعنی ارزش‌ها، بایدها و نبایدها و خوبی و زشتی‌ها، کمتر سخنی به میان می‌آمد. در حالی که بدون پرداخت صحیح به این مباحث در فراگیرترین شکل فلسفی و اخلاقی آن‌ها، هرچه از تباه شدن محیط زیست و ضرورت حفظ آن گفته شود، راه به-جایی نخواهیم برد. (بَنسون-۱۳۸۲)

اهمیت درک و شناخت اخلاق تا حدی است که اغلب دانشمندان و بسیاری از متخصصان محیط زیست، حفاظت محیط زیست را یک موضوع مهم اخلاقی می‌دانند. (اریچ-۲۰۰۲) اما در زمینه نوع اخلاقی که بتوانند با تشریح حوادث و فجایع زیست محیطی، به ورای پراگماتیسم روند و درک و احساس جدیدی را از جایگاه مخلوقات در جهان ارائه دهند کمبود وجود دارد. (هالدن-۲۰۰۳) اخلاق به‌طور سنتی، به تعریف روابط بین افراد و جامعه پرداخته است و بنا بر نظر برخی صاحب‌نظران، اخلاقی که روابط دو جانبه بین انسان و زمین، حیوانات و گیاهان را تنظیم کند، تاکنون وجود نداشته است از نظر آنان گسترش اخلاق به این جز سوم، یعنی رابطه انسان با محیط زیست، یک فرصت انقلاب و ضرورتی زیست محیطی است. (سزین-۲۰۰۳)

امروزه، این نیاز بیشتر احساس می‌شود که علائق انسانی در مقابل علائق سایر موجودات، متعادل شود زیرا نکته مهم، چگونگی حفاظت از جمعیت غیر انسانی در برابر آسیب‌های انسانی است. (اوقتون-۲۰۰۳) از این‌رو به اخلاق زیست محیطی به‌عنوان مبنایی برای پاسخگویی به این قبیل دغدغه‌ها توجه می‌شود. تغییرات ایجاد شده در طبیعت به‌وسیله فعالیت‌های انسان‌ها، به تردید و ضرورت ارزیابی مواضع اخلاقی نسبت به طبیعت منجر شده است و به‌دنبال آن، اخلاق زیست محیطی با تعریف مجدد بایدها و نبایدها در ارتباط با محیط زیست و ارزیابی موفقیت بشر نسبت به آن مواجه شده است. در واقع، به‌دلیل نبود توافق پیرامون راه‌هایی که باید برای اصلاح یا تغییر شکل تعامل مشکل‌ساز انسان با محیط زیست، دنبال شوند، پیشنهاد‌های گوناگون و اغلب متضادی در این‌باره ارائه شده‌اند، این پیشنهادها بیشتر در قالب الگوهای هنجاری برای رفتار اجتماعی یا اخلاق زیست محیطی، مفهوم‌سازی شده‌اند. (آبیدو-۱۹۹۷) از دلایل دیگر ضرورت اخلاق زیست محیطی، تاثیری است که جهان بینی و راهنمایی‌های

اخلاقی، بر رفتارهای فردی جمعی دارند. (هاتچر-۲۰۰۴) باورهای زیست محیطی یا جهان بینی، به عنوان نظامی از گرایشات و باورها، درباره رابطه بین انسان و محیط زیست تعیین کننده رفتارهای حفاظتی یا چارچوب‌های مرجعی هستند که هنگام تعامل با محیط زیست از آن‌ها استفاده می‌شود. (کورال-۲۰۰۳) در این ارتباط می‌توان گفت که طرز فکر ما اولین چیزی است که وارد محیط می‌شود و با شکل دهی چگونگی ارزش گذاری اجزای مختلف زیست بوم، چگونگی رفتار ما با آن را تعیین می‌کند. (کریس-۱۳۸۲)

لذا نوع برخورد ما با محیط زیست تا حد زیادی به چگونگی درک ما از رابطه خود با آن وابسته است. این‌که ما چگونه برای محیط زیست ارزش قائلیم، تعیین کننده این است که نقش و عملکرد خود را بر زمین چگونه می‌بینیم و برای اشتراک گذاردن این منابع با دیگران چگونه رفتار می‌کنیم.

مبانی اخلاق زیست محیطی

به طور کلی، اخلاق راهنمای عمل انسان است. انسان‌ها همواره با این پرسش روبرو بوده‌اند که چه رفتاری درست است؟ چه رفتاری ناشایست است و معیار درستی یا اشتباه بودن یک عمل چیست؟ اخلاق را نیز می‌توان مطالعه فلسفی رفتار درست و اشتباه و قوانین و اصولی دانست که باید رفتار را راهنمایی کنند (اقتون-۲۰۰۳) اخلاق با تعیین معیارها برای تمیز رفتار درست از نادرست و با مشخص کردن محدوده رفتار درست از طریق اعمال بایدها و نبایدها، آزادی لجام گسیخته انسانی را محدود می‌داند و رعایت اصول آن، ضامن حفظ یکپارچگی اجتماع است. پذیرش خالی نبودن طبیعت از ارزش را می‌توان سرآغاز اخلاق زیست محیطی دانست. اخلاق زیست محیطی بر این ایده استوار است که اخلاق باید به شکلی گسترش یابد تا روابط انسان‌ها و طبیعت را نیز شامل شود. عده ای بر این باورند که بررسی روابط با محیط زیست در قالب مسایل اخلاقی، به عصر حاضر مربوط می‌شود (رایبتسون-۱۳۷۸) و شروع حمایت از اخلاق زیست محیطی را می‌توان از دهه ۱۹۹۶۰ میلادی دانست که با رشد پذیرش جنبش زیست محیطی، همراه بوده است. (کورتن کامپ-۲۰۰۱) اخلاق زیست محیطی، شاخه‌ای از فلسفه کاربردی و از حیطه‌های اساسی اخلاق زیستی محسوب می‌شود (اونیل-۲۰۰۲) که باید قادر باشد تا میان مجموعه پیچیده‌ای از واقعیات سرگردان تجربی، ایدئولوژی‌ها و ارزش‌های انسانی، داوری کند. (رابینسون-۱۳۷۸) سعی اخلاق زیست محیطی، ارائه دلایل نظام مند و جامعی برای این منظور است که چرا باید روابط اخلاقی بین انسان‌ها و محیط زیست طبیعی وجود داشته باشد و می‌توان آن را، مطالعه رفتار درست و اشتباه در درون یک محیط زیست

- مشخص، تعریف نمود. (هاچر-۲۰۰۴). بنابراین، نقش اصلی اخلاق زیست محیطی، ایجاد موانع درونی اخلاقی در آحاد جامعه برای رفتار نسبت به طبیعت است. (سزین-۲۰۰۳)
- در نظام‌ها و نظریات اخلاقی دو پرسش مهم وجود دارد که عبارتند از:
- ۱- چه چیزی به طور ذاتی ارزشمند است؟
  - ۲- عمل درست و نادرست از نظر اخلاقی چه نوع عملی است و معیار فعل اخلاقی چیست؟ (برنان-۲۰۰۲)

پرسش اول از این رو مهم است که با آن مشخص می‌شود که چه چیزی شایسته برخورداری از جایگاه و الزامات اخلاقی است؟ در اخلاق سنتی، فقط انسان از جایگاه اخلاقی برخوردار است. لذا طرح اخلاق در مباحث زیست محیطی نیازمند بررسی مجدد ارزش‌های انسانی در مقابل ارزش‌های جهان طبیعت و اجزای آن است. مباحث فلسفی پیرامون جایگاه اخلاقی محیط زیست، به طور اختصاصی شامل این موضوع است که آیا امکان دارد ارزش ذاتی در موجودات غیر انسانی موجود باشد؟ و آیا وجود ارزش ذاتی برای توجیه حفاظت از محیط زیست طب‌یعی، ضروری است؟ (پاترسون-۲۰۰۶). نظریه ارزشی مورد استفاده در اخلاق زیست محیطی، بین دو نوع ارزش ذاتی... و ارزش ابزاری... برای تمام موجودات منفرد زنده، توده زنده، جمعیت‌ها، گونه‌ها، زیست بوم‌ها و حتی چشم اندازها بدون ادراک، تمایز قائل می‌شود (هاچر-۲۰۰۴) ارزش ذاتی معمولاً در مقابل ارزش ابزاری، معنا می‌یابد. ارزش ابزاری به این مفهوم است که ارزش یک شیء به ارزشی که برای اشیای دیگر دارد وابسته است و الا هیچ‌گونه ارزشی نخواهد داشت. در حالی که ارزش ذاتی به این مفهوم است که یک شیء بدون این که برای شیء دیگری ارزشمند باشد یا نباشد، فی نفسه دارای ارزش است. برای مثال، آن‌هایی که معتقدند طبیعت دارای ارزش ذاتی است، بر این موضوع تاکید دارند که بدون حضور انسان و یا بهره‌برداری انسان از طبیعت، باز هم طبیعت به خودی خود دارای ارزش است. در این ارتباط، اخلاق زیست محیطی در غرب، به دو دسته اخلاق انسان محور و اخلاق مبتنی بر احساس و آگاهی قابل تقسیم است و طی چهار تا پنج دهه اخیر، مباحثات عمیقی بین گرایان ارزش و عین‌گرایان طرفدار طبیعت به وجود آمده است. اولی، معتقد است که ارزش‌ها به یک ارزیاب نیاز دارند در حالی که دومی معتقد به ارزش ذاتی طبیعت است. (پاژمان-۲۰۰۱) در این زمینه برخی دیگر بین سه جهت‌گیری ارزشی به عنوان مبنای گرایش‌های زیست محیطی، تفکیک قائل شده‌اند. این سه عبارتند از:

الف: جهت‌گیری ارزشی خودخواهانه که در آن مشکلات زیست محیطی می‌تواند به فرد آسیب برساند.

ب: جهت‌گیری ارزشی. نوع دوستی. اجتماعی. که در آن مشکلات زیست محیطی می‌تواند به دیگر افراد آسیب برساند.

ج: جهت‌گیری ارزشی زیست‌محور یا زیست‌بوم‌محور. که در آن، طبیعت مستقل از منافع انسانی دارای ارزش ذاتی است.

از آن جا که جهت‌گیری ارزشی الف و ب، دوری از تخریب محیط زیست را به خاطر منافع انسانی مهم می‌دانند، پس این دو، یکسان و انسان‌محور هستند. (کاتن بورن-۲۰۰۲). به این ترتیب، در فلسفه زیست محیطی معاصر، اصلی‌ترین منبع تفکیک اخلاق زیست محیطی ناشی از دو دیدگاه انسان‌محور و غیرانسان‌محور می‌باشد. در اخلاق انسان‌محور، فقط انسان‌ها دارای جایگاه اخلاقی هستند و تخریب محیط زیست تا آن جا مهم است که منافع انسانی را تحت تاثیر قرار دهد. در حالی که دیدگاه غیر انسان‌محور با رد این نظر، جایگاه اخلاقی را به سایر موجودات زنده یا زیست‌بوم به عنوان یک کلیت، تعمیم می‌دهد و معتقد است که تاثیرات بر محیط زیست، موضوعی است که صرف نظر از پیامدهای آن برای انسان‌ها، دارای اهمیت است. (اوقتون-۲۰۰۳) پس از این که مشخص شد، چه چیزی از جایگاه اخلاقی برخوردار است؟ پرسش دوم، یعنی پرسش درباره عمل درست یا نادرست از منظر اخلاق مطرح می‌شود. هر نظر به اخلاقی به نحوی به این پرسش پاسخ گفته‌اند. این پاسخ‌ها در بسیاری مواردی که ناشی از مبانی هستی‌شناسی، شناخت‌شناسی و ارزش‌شناسی آنهاست، با هم متضادند. اما اخلاق زیست محیطی، حداقل در غرب نوین، را می‌توان در قالب سه نظریه اخلاق هنجاری مورد بررسی قرار داد که به اندازه کافی تنوع دارند تا نسبت به مباحث مرتبط با معیار عمل اخلاقی (الف) فایده‌گرایی: این نظریه که مشهورترین شکل اخلاق نتیجه‌گراست، نتیجه مطلوب برای یک عمل، رسیدن به حداکثر شادی برای اکثریت افراد است و معیار اصلی برای ارزشیابی درستی یک کار، مجموع یا متوسط منفعت برای یک جمعیت است. (پنکافس-۱۳۸۲)

ب) وظیفه‌گرایی: در این نظریه، ارزش اخلاقی یک عمل به نتایج ربطی ندارد بلکه به نوع عمل وابسته است. به این معنا که عملی درست است که بر اساس اصول اخلاقی درست انجام شده باشد. ج) فضیلت‌گرایی: در این نظریه، معیار عمل اخلاقی، فضایل و رذایل هستند و در آن، بیشتر به فاعل فعل و ویژگی‌های شخصیتی و منش او توجه می‌شود. در این نظریه، اگر فاعل در انجام یک رفتار از انگیزه شایسته برخوردار باشد و آن رفتار را صرفاً به دلیل ارزش و فضیلت بودن آن انجام داده باشد، عملی فضیلت‌مند و اخلاقی را انجام داده است و در غیر این صورت، آن رفتار اخلاقی نیست. (عابدی سروستانی-شاه‌ولی-محقق داماد-۱۳۸۶)

روش تحقیق

در این تحقیق، از روش پیمایشی که امکان دستیابی به نتایج تعمیم پذیر به کل جامعه آماری را از طریق مطالعه نمونه‌ای معرف فراهم می‌آورد استفاده شده است.

جامعه آماری و نمونه‌گیری

در پژوهش حاضر از تکنیک نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده شده است. ابتدا مناطق ۵، ۱۴ و ۱ شهر تهران بلوک بندی شده و سپس از بین بلوک‌های مشخص شده نمونه‌گیری صورت گرفته و در بلوک‌های انتخاب شده حجم نمونه هم با استفاده از فرمول کوکران ۲۷۷ نفر از ساکنان مناطق سه‌گانه ذکر شده انتخاب شده‌اند.

ابزار اندازه‌گیری

جمع‌آوری از طریق پرسشنامه که شامل سوالاتی در مورد میزان بهره‌مندی از رسانه‌ها (اینترنت، روزنامه، رادیو و تلویزیون) و اخلاق محیط زیستی (انسان محور و بوم محور) بوده است. اعتبار پرسشنامه و مقیاس‌های به کار رفته در آن، از روش اعتبار صوری است و جهت اندازه‌گیری پایایی، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که برای کل پرسشنامه ۰/۸۵ برآورد شده است.

متغیرهای مستقل و وابسته

این پژوهش، به دنبال بررسی تاثیر رسانه‌های جمعی بر اخلاق محیط زیستی بوده است. با توجه به مباحث نظری رسانه‌های جمعی اخلاق محیط زیستی افراد را تحت تاثیر قرار می‌دهد. بنابراین رسانه‌های جمعی به عنوان متغیر مستقل و اخلاق محیط زیستی به عنوان متغیر وابسته مورد آزمون قرار گرفته است.

تحلیل یافته‌ها

داده‌های تحقیق، در دو سطح توصیفی و تحلیلی با استفاده از بسته نرم افزاری اختصاصی علوم اجتماعی (....) نسخه ۱۹ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

الف- (۱) ویژگی‌های جمعیتی نمونه:

۴۴٪ از پاسخگویان را زنان و ۵۶٪ از پاسخگویان را مردان تشکیل داده‌اند و میانگین سنی آنان ۳۸/۳۱ بوده است. ۲۸/۳ درصد (بیشترین فراوانی) از پاسخگویان سطح تحصیلات تا مدرک

لیسانس و ۲٪ درصد (کمترین فراوانی) از پاسخگویان بی‌سواد بوده‌اند. ۳۰٪ درصد پاسخگویان مشاغل طبقه بالای جامعه، ۵۰٪ درصد از پاسخگویان مشاغل طبقه متوسط و ۲۰٪ درصد پاسخگویان نیز مشاغل رده پایین را اشغال نموده‌اند. میانگین درآمد نمونه مورد بررسی ۱۱۸۴۰۰۰۰ ریال بوده است.

الف-۲) نتایج توصیفی متغیر وابسته

در زمینه اخلاق محیط زیستی، بیشترین میانگین به میزان ۴/۱۰ مربوط به اخلاق انسان محور و کمترین میانگین مربوط به اخلاق بوم محور مربوط به میانگین ۲/۸۹ بوده است.

ب) نتایج توصیفی متغیر مستقل

نتایج آزمون‌های توصیفی متغیر مستقل (رسانه‌های جمعی) نشان می‌دهد که ۷۳٪ از پاسخگویان از رادیو استفاده می‌کنند و میزان تماشای تلویزیون ۸۵٪ است. ۶۵٪ از پاسخگویان بیان داشته‌اند که به اینترنت دسترسی دارند. ۷۸٪ از پاسخگویان روزنامه‌های منتشر شده داخلی را مطالعه می‌کنند. ۴٪ نیز روزنامه‌های خارجی را مطالعه می‌کنند. سهم مطالعه در بین پاسخگویان نشریات علمی داخلی ۵۸٪ و این میزان برای نشریات علمی خارجی ۴۱٪ است.

تحلیل یافته‌ها

با توجه به مقدار آماره پیرسون ۰/۳۱ و سطح معناداری ۰/۰۰۵ رابطه معنادار و مثبتی میان رسانه و اخلاق انسان محور وجود دارد و فرض وجود رابطه معنادار میان رسانه و اخلاق انسان-محور پذیرفته می‌شود. همچنین با توجه به مقدار آماره پیرسون ۰/۰۶۲ و سطح معناداری ۰/۳۰۷ فرض وجود رابطه میان رسانه و اخلاق بوم محور رد می‌شود. همچنین برای سنجش رابطه شغل و اخلاق انسان محور از آزمون تحلیل واریانس استفاده شده است که ۱/۰۷۳ .. و سطح معناداری ۰/۳۴۴ .... فرض وجود رابطه معنادار بین شغل و اخلاق انسان محور رد می‌شود.

همچنین بین شغل و اخلاق بوم محور از آزمون تحلیل واریانس استفاده شده است که ۱/۸۴۱ .. و سطح معناداری ۰/۱۶۲ = ... فرض وجود رابطه معنادار بین شغل و اخلاق بوم محور رد می‌شود. برای سنجش آزمون رابطه بین درآمد و اخلاق انسان محور و بوم محور از آزمون پیرسون استفاده شده است. با توجه به آماره پیرسون ۰/۰۳۸ .. و سطح معناداری ۰/۵۴۲ .... رابطه معناداری بین درآمد و اخلاق انسان محور رد می‌شود. همچنین آماره پیرسون ۰/۰۳۰ .. و سطح معناداری ۰/۶۲۹ .... فرض وجود رابطه معنادار بین درآمد و اخلاق بوم محور رد می‌شود.

شود. برای سنجش رابطه بین میزان تحصیلات و اخلاق زیست محیطی از آزمون پیرسون استفاده شده است که ۰/۲۰ .. و سطح معناداری ۰/۰۰۰ .... که بین میزان تحصیلات و اخلاق انسان محور رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. همچنین ۰/۲۱ .. و ۰/۰۰۱ .... نشان می‌دهد بین میزان تحصیلات و اخلاق بوم محور رابطه وجود دارد. برای سنجش رابطه بین جنسیت و اخلاق زیست محیطی از آزمون . با دونمونه مستقل استفاده شده است که با توجه به معنادار نبودن آزمون لون فرض وجود رابطه بین جنسیت و اخلاق زیست محیطی رد می‌شود.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با توجه به نظریات موجود به بررسی رابطه میان رسانه‌ها و اخلاق زیست محیطی در دو سطح اخلاق انسان محور و بوم محور پرداخته است که در سطح انسان محور دارای رابطه‌ای مثبت و معنادار بوده است. آن چه از نتایج برمی‌آید که نشان می‌دهد رسانه بیشتر دیدی ابزارگرایانه به حفظ محیط زیست داشته و در نشان دادن این که محیط زیست خود دارای ارزش ذاتی است کمتر موفق بوده است و در بین متغیرهای زمینه‌ای صرفاً تحصیلات است که در هر دو سطح اخلاق رابطه مثبت معنادار داشته است و نشان می‌دهد بالا رفتن سطح تحصیلات ارزش‌های محیط زیست در بین شهروندان بالا می‌رود.

فهرست منابع

- آرون. ریمون (۱۳۷۷) مراحل اساسی اندیشه در جامعه شناسی. باقر پرهام-تهران-انتشارات علمی
اژدری افسون (۱۳۸۲) توسعه فرهنگ و محیط زیست-فصلنامه سازمان محیط زیست. شماره ۳۹
تومه. ژرژ (۱۳۸۰) توسعه و فرهنگ محیط زیست. محمد شارع پور-تهران. غزال
بنسون. جان (۱۳۸۲). اخلاق. محیط. زیست. مقدمات. و. مقالات. عبدالحسین وهاب. زاده. مشهد-
انتشارات. جهاد. دانشگاهی
خاموشی. سیدمهدی-بی تا- تاثیر رسانه بر تغییر الگوهای رفتاری و اخلاقی رسانه‌ای -مجله
پژوهش‌نامه قرآن و حدیث
رابینسون. دیو،. گارات. کریس (۱۳۷۸) اخلاق: قدم اول. -علی. اکبر. عبدل. آبادی. تهران. -شیرازه
رحمتی انشالله (۱۳۸۷) دین، اخلاق و محیط زیست - بازتاب اندیشه- شماره ۱۰ صفحات ۲۷-۳۷
عابدی سروستانی. احمد، شاه ولی. منصور، محقق داماد. سید مصطفی (۱۳۸۶) ماهیت دیدگاه-
های اخلاق زیست محیطی با تاکید بر دیدگاه اسلامی- اخلاق در علوم فناوری- شماره ۱
کاستلز. مانوئل (۱۳۸۵). عصر اطلاعات- حسن چاووشیان-تهران- طرح نو

میسر. کریس (۱۳۸۲). جایگاه. تنوع. اکولوژیکی. در. توسعه. پایدار. - علیرضا کوچکی. و. عبدالمجید. مهدوی. دامغانی. - مشهد-انتشارات. دانشگاه. فردوسی.

۱۹۹۷..۳۰۵.....

۲۰۰۲

۲۰۰۳..۲۳..۲۴۷..۲۵۷.

۲۰۰۲..۵۲..۱..۳۱..۴۳.

۲۰۰۴..۲۷..۳۵۷..۳۶۳.

۲۰۰۳..۳۰..۱..۹۴..۱۰۸.

۱۹۹۸..۲۶..۱۵۱..۱۶۳..

۲۰۰۲..۵۹..۱..۱۱.

۱۹۷۳

۲۰۰۶..۵۶.۲...۱۴۴.۱۵۰..

۲۰۰۱... ۷۵.۷۶..

۲۰۰۳

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

<http://www.rooznameneganelectronic.ir/>

